

1. Alvaré A. L. de. (2007). Septets, Octets, Nonets: Romantic Chamber Music in its Cultural Contexts: a Thesis Presented to the Faculty of The Graduate College at the University of Nebraska: Music Under the Supervision of Professor Pamela F. Starr Lincoln, Nebraska May [in English].
2. Radice, M.A. (2012). Chamber music: an essential history. New York [in English].
3. Wulforth, M. (1995). Louis Spohr's Early Chamber Music 1796–1812. A Contribution to the History of Nineteenth-Century Genres. V. 2. Ph.D dis. in music (musicology) / City University of New York [in English].

UDC 78:025.43

DOI 10.33287/222112

Калашник Марія Павлівна,
*доктор мистецтвознавства, професор,
зав. кафедри «Музично-інструментальна підготовка вчителя»
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди*

тел. (093) 474 - 79 - 37

e-mail: ASD_X@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6432-2776>

МУЗИЧНИЙ ТЕЗАУРУС: СПЕЦИФІКА ТА ФОРМИ ІСНУВАННЯ

Метою статті є визначення поняття «музичний тезаурус» як необхідного «інструмента» осмислення музичної культури в сучасних умовах інтенсивного інформаційного збагачення гуманітарних знань. **Методи** дослідження – аналітичний використовується в дослідженні структури музичного тезауруса, а також принципів побудови музичного тезаурус-словника; історичний – у розгляді музичного тезауруса як сховища музичних знань, що є продуктом відповідних історичних періодів; культурологічний, порівняльний – в осмисленні співвідношення музичного тезауруса й інших способів збереження знань, що склались у культурі, а також процесу перетворення характерних ознак конкретно-історичної культури в індивідуальному тезаурусі композитора та його творчості; семантичний – у виявленні специфіки переломлення тезауруса культури в персональному музичному тезаурусі композитора, а також музичному творі. **Наукова новизна** полягає в тому, що у статті сформульоване питання про

музичний тезаурус, який став предметом спеціального розгляду; наукову інформацію щодо поняття «тезаурус», запозичену з лінгвістики й теорії інформації, адаптовано до музикознавства; запропоновано методологічні підходи до вивчення музичного тезауруса; проаналізовано структуру, форми, властивості музичного тезауруса; виявлено форми збереження музичних знань у музичному тезаурусі; здійснено порівняльну характеристику музичного тезауруса й інших способів збереження знань – культури й школи; розкрито принципи побудови музичного тезаурус-словника та запропоновано ієрархічну схему тематичних блоків, що входять до нього. **Висновки.** Музичний тезаурус – це семантичний простір культури, різних видів спільності й індивіда, що утворюється структурованим і збереженим у різних формах – ідеальній і матеріальній, усній і письмовій, у зовнішній і внутрішній пам'яті, знанням музики, про музику, про досвід музичної діяльності, про контакт з акустично-звуковим середовищем і зі світом в цілому через слуховий канал зв'язку та міжособистісну комунікацію за посередництвом інтонаційних, інтелектуальних та емоційно усвідомлених і пережитих вражень.

Ключові слова: музичний тезаурус, свідомість, пам'ять, музичні знання, сховище, культура, школа, семантичне поле, інформаційний простір, акустично-звукове середовище, музичне мистецтво, музичний твір.

Калашник Марія Павловна, доктор искусствоведения, профессор, заведующий кафедрой «Музыкально-инструментальная подготовка учителя» Харьковского национального педагогического университета им. Г.С. Сковороды

Музыкальный тезаурус: специфика и формы существования
Целью статьи является определение понятия «музыкальный тезаурус» как необходимого «инструмента» осмысления музыкальной культуры в современных условиях интенсивного информационного обогащения гуманитарных знаний. **Методы исследования** – аналитический – используется в исследовании структуры музыкального тезауруса, а также принципов построения музыкального тезаурус-словаря; исторический – в рассмотрении музыкального тезауруса как хранилища музыкальных знаний, является продуктом соответствующих исторических периодов; культурологический, сравнительный – в осмыслении соотношения музыкального тезауруса и других способов сохранения знаний, сложившихся в культуре, а

также процесса преобразования отличительных признаков конкретно-исторической культуры в индивидуальном тезаурусе композитора и его творчества; семантический – в выявлении специфики преломления тезауруса культуры в персональном музыкальном тезаурусе композитора, а также музыкальном произведении. **Научная новизна** заключается в том, что в работе сформулирован вопрос о музыкальном тезаурусе, который стал предметом специального рассмотрения; научная информация относительно понятия «тезаурус», заимствованная из лингвистики и теории информации, адаптирована к музыковедению; предложены методологические подходы к изучению музыкального тезауруса; проанализирована структура, формы, свойства музыкального тезауруса; выявлены формы сохранения музыкальных знаний в музыкальном тезаурусе; осуществлена сравнительная характеристика музыкального тезауруса и других способов сохранения знаний – культуры и школы; раскрыты принципы построения музыкального тезаурус-словаря и предложена иерархическая схема тематических блоков, входящих в него. **Выводы.** Музыкальный тезаурус – это семантическое пространство культуры, различных видов общности и индивида, образуется структурированным и сохраненным в различных формах – идеальной и материальной, устной и письменной, во внешней и внутренней памяти, знанием музыки, о музыке, об опыте музыкальной деятельности, о контакте с акустически-звуковой средой и с миром в целом через слуховой канал связи и межличностное коммуникацию посредством интонационных, интеллектуальных и эмоционально осознанных и пережитых впечатлений.

Ключевые слова: музыкальный тезаурус, сознание, память, музыкальные знания, хранилище, культура, школа, семантическое поле, информационное пространство, акустически-звуковая среда, музыкальное искусство, музыкальное произведение.

Kalashnyk Mariy, Doctor of Art, Professor, Head of the Department of Musical and Instrumental training of teachers at the H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Music thesaurus: peculiarities, forms of existence

The purpose of article is definition of the concept of «music thesaurus» as a necessary «instrument» for comprehending musical culture in modern conditions of intensive information enrichment of humanitarian knowledge. **Research methods** – the analytical method is used in the study of the structure of a music thesaurus, as well as the principles of building

the music thesaurus; the historical method is to consider the music thesaurus as a repository of music knowledge, which is the product of the respective historical periods; the culturological, comparative method consists in comprehending the relationship between the music thesaurus and other ways of preserving knowledge that has developed in culture, as well as the process of transforming the distinctive features of a specific historical culture in the individual thesaurus of the composer and his/her work; the semantic method consists in identifying the specifics of the refraction of the cultural thesaurus in the composer's personal music thesaurus, as well as in a musical piece. **Scientific novelty** consists in the formulation of the question of the music thesaurus; the composer's music thesaurus was the subject of special consideration; scientific information on the concept of «thesaurus» borrowed from linguistics and information theory is adapted to musicology; methodological approaches to the study of the music thesaurus have been proposed; the structure, forms, properties of the music thesaurus have been analyzed; the forms of music knowledge preservation in the music thesaurus have been revealed; a comparative characteristic of the music thesaurus and other methods of preserving knowledge - culture and school - has been carried out; the principles of constructing a music thesaurus have been disclosed and a hierarchical scheme of thematic blocks included in it has been proposed. **Conclusions.** A music thesaurus is a semantic space of culture, various types of community and the individual, which is shaped structured and preserved in various forms - ideal and material, oral and written ones, in external and internal memory, knowledge of music, about music, about the experience of musical activity, about contact with the acoustic - sound ambience and with the world as a whole through the auditory communication channel and interpersonal communication through intonation, intellectual, emotionally conscious, and experienced impressions.

The key words: music thesaurus, consciousness, memory, music knowledge, vault, culture, school, information, semantic field, acoustic-sound ambience, music art, work of music.

Постановка проблеми. Результати сучасних досліджень щільно підводять до питання про те, які саме одиниці складають інформаційний простір музичного мистецтва, що таке музичне знання, де й як воно зберігається. Отже, на порядку денному – нагальна необхідність у вивченні музичного тезауруса. Вона підтверджується і реальністю музично-творчої практики сьогодення, що свідчить про

поширення інтересу композиторів, виконавців, слухачів до культурної спадщини минулих століть, тяжіння до концентрації в даному творі різноманітної за історичним та жанрово-стильовим походженням музичної інформації.

Актуальність дослідження полягає у розробці наукового поняття «музичний тезаурус» в умовах інтенсивного інформаційного збагачення гуманітарних знань.

Огляд літератури. Тезаурус пов'язаний не тільки із власне задачею зберігання, а з питаннями сприймання та комунікації. Саме під таким «подвійним» кутом зору це явище та слово-поняття, яким воно позначається, і розглядаються, перш за все, лінгвістикою [4; 5] і теорією інформації [1; 2; 3]. Щодо музикознавства, то за винятком Є. Назайкінського [9; 10; 11], який охоче вживає названу лексему, поняття «тезаурус» фігурує нечасто і не є предметом спеціального вивчення. Між тим, у музичній науці і творчій практиці визріли усі передумови для адаптації терміна «тезаурус» у межах цієї дисципліни та розгляду означеного ним явища. Результати сучасних досліджень щільно підводять до питання про те, які саме одиниці складають інформаційний простір музичного мистецтва, що таке музичне знання, де й як воно зберігається. Вперше в українському музикознавстві питання про музичний тезаурус висвітлено у наукових працях М.П. Калашник [6; 7; 8].

Метою статті є визначення поняття «музичний тезаурус» як необхідного «інструмента» осмислення музичної культури

Об'єкт дослідження – музичний тезаурус як сховище знань, що склались історично, а **предмет** – специфіка і своєрідність форми існування тезаурусу.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з широкого тлумачення музичних знань, не обмежених власне результатами сприйняття музики, матеріальна форма музичного тезауруса реалізується в чотирьох групах одиниць їх збереження. Перша пов'язана з самою музикою як інтонаційно-звуковим феноменом і включає естетизований звук, музичний твір, історично виниклі графічні системи фіксації музики та електронні/механічні способи запису на різних носіях. Друга група матеріальних форм існування музичного тезауруса (сховища музичних знань) обіймає спеціалізовані та популярні видання, що містять знання про музику. Це наукова, методична, дидактична, белітризована, довідково-енциклопедична, періодична література, з якої можна дізнатися про музику як вид

мистецтва, її одиниці та логічні закони, жанри, стилі, художні напрями, етапи історичного розвитку, контакти із світом поза музичного, життя та творчість видатних музикантів, способи навчання т. ін. У третю групу матеріальних форм входять зразки суміжних видів мистецтв, котрі вміщують в своєму художньому змісті різного роду посилення на музику, окремі твори як засіб розкриття внутрішнього світу героїв, механізм їх стосунків, або відбивають предметний світ музики та її конструктивні властивості. Четверту групу матеріальних форм утворюють музичні інструменти, що навіть своїм зовнішнім виглядом нагадують про історію музики, музичні звучання, пов'язані з певним колом семантики, емоційно-естетичними враженнями, та водночас набувають знакову функцію. Отже, музичні інструменти слугують провідниками музики та джерелами знань про неї.

Ідеальні форми музичного тезауруса – це знання, «привласнені» індивідом чи колективом, що зберігаються в їхній свідомості і є їх власним здобутком. Знання музики тут розподіляються на реальні і віртуальні, або потенційні. Під першим маються на увазі безпосередні звучання, що містяться в пам'яті, під другим – різного роду уявлення. Знання про музику зберігаються у вербальному вигляді, але асоціативно також пов'язані з інтонаційною сферою, обумовленою природою самої музики як предмета пізнання.

Певним чином підпорядковані музичні знання утворюють структуру музичного тезауруса. Вона має усну і письмову форми. Перша з них зумовлюється звуковою природою музики та її сприйняттям за допомогою звукового каналу зв'язку. Друга викликана необхідністю формалізації одиниць музичного тезауруса та їх зведення в узагальнене ціле за посередництвом словесно-понятійних знаків. В усній формі структура музичного тезауруса складається з трьох рівнів у їх вертикальній взаємопідпорядкованості. Нижчий рівень утворюють знання, одержані в процесі спілкування зі світом за допомогою слуху. Це спілкування має дві сторони: практичну – вміння розшифровувати знаки, що сприймаються через слух, та керуватися ними в своїй поведінці, знаходити себе в певному часо-просторі, та естетично-емоційну – виникнення і збереження у пам'яті особистісного ставлення до здобутого. Така диференціація важлива для розуміння контактів музики с оточуючою реальністю як акустично-звуковим середовищем. Центральний рівень належить власне музичній творчості. Тут виділяються одиниці, що складають

конкретні прояви музичного (окремі інтонаційно-звукові знаки та їх комбінації, мелодичні відрізки, гармонічні звороти, ритмічні формули тощо), її жанри, стилістику, виконавський склад поза вербальним їх визначенням. Цей шар музичного тезауруса вміщує також враження від музики як такої та окремого твору, жанрів, історичних стилів і художніх напрямів. На верхньому рівні розташовуються знання про музику та її творців. Отже, в окресленій структурній вертикалі відбувається «підйом» від емпірики акустично-звукового середовища через конкретику музичних надбань до абстрагованих знань.

Письмова форма структури музичного тезауруса систематизує всі види знань, що ґрунтуються навколо ключового поняття «музика». В ній також виділяються три рівні єдиної інформаційної вертикалі, кожен з яких має власні структурні показники. Верхній охоплює вісім тематичних блоків, що утворюють «оболонку» музичного мистецтва і мають вихід назовні, до музичної культури. Тут задіяні поняття, що розкривають знання про музику та способи їх отримання. Сюди входять такі тематичні блоки: «Музикознавство (наука)», що розподіляється на «Фундаментальні спеціалізовані дисципліни» та «Наукові напрями міждисциплінарного характеру»; «Освіта» – «Вища», «Середня та початкова»; «Знання у системі соціокультурної комунікації» – «Критика» й «Журналістика», що об'єднуються реєстром «Жанри музичної критики та журналістики»; «Просвітництво. Популяризація творів музичного мистецтва та знань про нього» – «Суб'єкт (лектор, автор і ведучий радіо- чи телепрограми), «Способи спілкування з аудиторією (концертний або лекційний зал, радіо- або телепередача)»; «Форми буття музики у соціокультурній практиці» – «Професійні, аматорські», «Прикладні, концертні», «Театральні-сценічні»; «Проміжні форми споживання знань» – «Термінологічна лексикографія», «Інтернет»; «Музична творчість як діяльність» – «Виконавство», у якому виділяються реєстри «Способи діяльності» й «Види діяльності», та «Композиція», об'єднані поняттям «Імпровізація»; «Засоби зберігання музичного знання» – «Нотні та книжкові видання (рукописні й опубліковані тексти у крюках, невмах, знаменах тощо)», «Бібліотеки та фонотеки», «Аудіо-та відеозаписи».

Серединний рівень письмової форми музичного тезауруса безпосередньо пов'язаний із музичною творчістю. Він утворюється з двох складних частин. Перша – «Музика як мистецтво», вміщує шість тематичних блоків: «Музика та музики»; «Якісні стани музики»;

«Художні напрями та історичні стилі»; «Музичні жанри», що розподіляються на «Професійні», в тому числі, «Академічної музики», та «Первинні, що увійшли до професійної практики»; «Виконавські сили» – «Оркестр», «Хор», «Інші інструменти», «Вокальні амплуа»; «Логічні закономірності організації музичного тексту» – «Композиція», «Драматургія», «Музичні форми». Друга частина середнього рівня письмової форми музичного тезауруса – «Музика як феномен», включає «Звукові системи»; «Елементи музики. Засоби виразності музичної мови»; «Музичну графіку».

Нижній рівень, співпричетний до музичного мистецтва як повсякденності, що звучить, розмежовано на два тематичних блока: «Музичне звучання» та «Поza музичне звучання». В першому виділяються «Звучання прикладної музики» та «Фонові звучання»; в другому – «Урбаністичний звуковий простір» і «Природний звуковий простір».

Наведена структура музичного тезауруса є доволі схематична та як і усяка схема потребує конкретизації й розширення. Наприклад, види музичної діяльності не обмежуються власне творчими аспектами, але вміщують також наукові та педагогічні. У відповідності до них виділяються тезауруси композитора, виконавця, музикознавця, педагога-методиста або педагога-музиканта, кожний з них утворює певну структуру. Так, у композиторському тезаурусі вирізняються знання, сконцентровані на академічній або естрадній (в широкому сенсі) музиці; свою специфіку мають тезауруси піаніста, диригента, хормейстера, артиста оркестру або хору, співака, виконавця на струнних смичкових та щипкових, духових, ударних інструментах. У свою чергу, тезаурус музикознавця-науковця не співпадає з тезаурусом музичного журналіста тощо. Отже, мова йде про важливіший показник якісних характеристик музичних знань представників різних галузей музичної діяльності, а саме професійну приналежність, що визначає своєрідність множинних професійних тезаурусів. Вони слугують універсальною призмою, крізь яку переломлюються будь-які одержані ззовні або існуючі в пам'яті музиканта музичні знання. Це стосується насамперед музичного твору, котрий, опиняючись в зоні дії різних професійних тезаурусів, набуває, відповідно вигляду, різних за змістом повідомлень – що, природно, не суперечить його розумінню як об'єктивної даності, документу. Отже, завдяки поглибленню у виділений тематичний блок «Музична творчість як діяльність» з додаванням понятійних обертонів, що

випромінюються іншими блоками, виникає супутнє основному терміну «музичний тезаурус» поняття «музично-професійний тезаурус». Зауважимо, що в реальній практиці різновиди музично-професійного тезауруса можуть суміщатися в особі єдиного суб'єкта, що накладає відбиток на кінцевий результат його діяльності. Але і в цьому випадку інтегративність сприйняття музичних явищ не завадить домінуванню одного з музично-професійних тезаурусів, що відповідає головним цільовим завданням конкретного музичного діяча. Таким чином, диференціація музичного тезауруса за ознакою практичної діяльності індивіда розкриває його значення як семантичного простору, в межах якого прочитується той чи інший твір.

Не менш важливим проявом цієї властивості музичного тезауруса слугує взаємодія тезаурусів суб'єкта музичної діяльності та тезауруса культури. Кожний з них актуалізує деяку частину музичних знань, тобто самовизначається по відношенню до минулого. При цьому індивідуальний тезаурус вміщує й переробляє тезаурус культури, сприяючи водночас комунікативним стосункам особистісної та колективної свідомості та виникненню власного семантичного простору індивіда, або його художнього (наукового) світу. В свою чергу, авторські «світи» утворюють тезаурус культури, причому необхідно підкреслити, що йдеться не тільки про вищі прояви творчої або теоретичної думки, а й про ті явища, котрі складають нормативне поле сучасності. Отже, утворюється система тезаурусів, спрямована, з одного боку, у віртуальну єдність музичного знання людства, з іншого, – у конкретний музичний твір, що акумулює у власній «плоті» та історичному бутті тезауруси свого автора, культури, до якої він належить, музичного мистецтва та науки, нарешті, тезауруса чужого соціокультурного середовища та реципієнтів, у зону свідомості якого він потрапляє.

Висновки. Музичний тезаурус – це семантичний простір культури, різних видів спільності й індивіда, що утворюється структурованим і збереженим у різних формах – ідеальній і матеріальній, усній і письмовій, у зовнішній і внутрішній пам'яті, знанням музики, про музику, про досвід музичної діяльності, про контакт з акустично-звуковим середовищем і зі світом в цілому через слуховий канал зв'язку та міжособистісну комунікацію за посередництвом інтонаційних, інтелектуальних та емоційно усвідомлених і пережитих вражень.

Перспективність дослідження полягає в можливості вивчення проблем музичної семантики, комунікативних процесів у музичній культурі, музичного сприймання, подальшому вивченні музичної культури в цілому й окремих її питань, аспектів, явищ під кутом зору музичного тезауруса.

Список використаних джерел і літератури:

1. Арапов М.В. Некоторые принципы построения словаря типа «тезаурус». Москва: Наука, 1964. 216 с.
2. Арапов М.В. Применение метода тезауруса к машинному переводу. Москва: Наука, 1962. 108 с.
3. Балз С.Ф. Потребность в тезаурусе при автоматизированном информационном поиске. Москва: Наука, 1962. 117 с.
4. Воробьев Г.Г. Теория тезаурусов в анализе коммуникаций. *Семиотика и информатика*. В. 2. Москва: Наука, 1979. С. 3–36.
5. Гетман И.М. Тезаурус как инструмент современного языкознания: (на материале русистики): автореф. дис. ... доктора филологических наук: спец. 13.00.02 «Теория та методика навчання». Київ, 1991. 34 с.
6. Калашник М.П. Музыкальный тезаурус. Харьков: В.Н. Мосякин, 2013. 432 с.
7. Калашник М.П. Музичний тезаурус композитора: аспекти вивчення. Монографія. Київ-Харків: В.М. Мосякін. 2010. 252 с.
8. Калашник М.П. Музичний тезаурус: специфіка, властивості, форми існування (на прикладі композиторської творчості): автореф. дис. ... докт. мист.: 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2010. 30 с.
9. Назайкинский Е.В. Звуковой мир музыки. Москва: Музыка, 1988. 254 с.
10. Назайкинский Е.В. Логика музыкальной композиции. Москва: Музыка, 1982. 319 с.
11. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. Москва: Музыка, 1972. 383 с.

References:

1. Arapov, M.V. (1964). Some principles of constructing a dictionary of the «thesaurus» type. Moskva: Nauka [in Russian].
2. Arapov, M.V. (1962). Applying the thesaurus method to machine translation. Moskva: Nauka [in Russian].
3. Balz, S.F. (1962). The need for a thesaurus in automated information retrieval. Moskva: Nauka [in Russian].
4. Vorobev, G.G. (1979). Thesaurus theory in communication analysis. *Semiotika i informatika*, 2, 3–36 [in Russian].

5. Getman, I.M. (1991). Thesaurus as a instrument of modern linguistics: (based on the material of Russian studies). Extended abstract of doctor's thesis. Kiev [in Russian].
6. Kalashnyk, M.P. (2013). Musical thesaurus. Kharkov: V.N. Mosiakyn [in Ukrainian].
7. Kalashnyk, M.P. (2010). Composer's musical thesaurus: aspects of study. Kyiv-Kharkiv: V.M. Mosiakin [in Ukrainian].
8. Kalashnyk, M.P. (2010). Musical thesaurus: specifics, properties, forms of existence (on the example of composer's work). Extended abstract of doctor's thesis. Kyjiv [in Ukrainian].
9. Nazaykinskiy, E.V. (1988). The sound world of music. Moskva: Muzyka [in Russian].
10. Nazaykinskiy, E.V. (1982). The logic of musical composition. Moskva: Muzyka [in Russian].
11. Nazaykinskiy, E.V. (1972). On the psychology of musical perception. Moskva: Muzyka [in Russian].